

ДИСКУСІЇ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Іван Голосніченко

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
конституційного та адміністративного права
Київського інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету "Одеська юридична академія"
(м. Київ, Україна)
golosnichenko@ukr.net

УДК: 342.9

ДО ПИТАННЯ СВОБОДИ І САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. Свобода і самоврядування юридичних закладів освіти є невід'ємною складовою громадянського суспільства, яке нині розбудовується в українській державі. Поточна реформа правничої вищої освіти, наукової діяльності і професії, станом на тепер, з очевидністю не враховує значного вітчизняного досвіду самоорганізації та самоврядування освітян і вчених-правників 2000–2010-х років. Наслідком цього є певні недоліки концептуального планування і законопроектного доробку щодо юридичної (правничої) освіти і науки в Україні.

Метою статті є ознайомити юридичну спільноту з основними аспектами досвіду Ради юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ України, її взаємодії з Всеукраїнським з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ, органами виконавчої і судової влади. Обґрунтувати корисність і доцільність урахування досвіду Ради у забезпеченні ефективності реформи юридичної (правничої) освіти й науки в Україні.

Основними результатами дослідження є рекомендації для використання під час реформи правничої вищої освіти і наукової діяльності в Україні: у вдосконаленні проекту закону про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії та проекту концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії.

Під час реформи доцільно взяти за основу проект Закону № 7147-1, урахувавши доробок законопроекту № 7147 щодо гарантування Стандартом юридичної (правничої) освіти відповідних загальних компетентностей, встановлення обов'язкового мінімуму кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи для освітніх ступенів, обов'язковості навчальних дисциплін правничої клініки, правничої дослідницької лабораторії та імітації судового процесу, механізму первинного і періодичного оцінювання правничих шкіл тощо.

© Іван Голосніченко, 2018

У майбутньому законі й урядовій концепції необхідно передбачити залучення до складу Ради також деканів та ректорів правничих шкіл, що мають ліцензований обсяг на підготовку бакалаврів права і керівників правничих наукових установ; визначити таку Раду постійно діючим робочим органом Всеукраїнського з'їзду; окреслити принципи роботи Ради; передбачити територіальну ротацію місць засідань; допустити приватні правничі школи до підготовки правників; додати Раді функції обміну й узагальнення досвіду, вивчення і популяризації кращих практик, адаптації міжнародних стандартів і документів, вивчення і збереження правової спадщини України, сприяння розвитку вітчизняних наукових шкіл, затвердження рекомендацій Міністерству освіти і науки України з усього спектру юридичної освіти й науки, а не тільки їх фінансування, здійснення інших функцій, визначених З'їздом; передбачити, що Міністерство освіти і науки України скликає Всеукраїнський з'їзд у разі, якщо Рада не здійснила цього відповідно до закону, а не навпаки.

Ключові слова: юридична освіта; університетська автономія; правова реформа; розподіл повноважень; виключні повноваження; самоврядування; система стримувань і противаг; Рада юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ України.

Питання підвищення ефективності юридичної освіти в нашій державі є досить актуальним, адже наявність великої кількості вищих юридичних навчальних закладів ще не вказує на високий рівень підготовки юриста. Як свідчить досвід, належну компетентність фахівця юриста можуть надавати як вищі навчальні заклади (далі – ВНЗ), що функціонують за рахунок державної власності, так і ті, які здійснюють підготовку такого спеціаліста на базі інших її форм. Проблема в тому – наскільки готовий той чи інший ВНЗ надавати сучасні знання у сфері юриспруденції, чи достатньою мірою впливають на підготовку цих спеціалістів інституції громадянського суспільства, наскільки вони можуть впливати на формування державних органів у сфері юстиції.

Проблеми громадянського суспільства і його інститутів, загальні питання становлення та розвитку громадських об'єднань України за сучасної доби, оптимізації їх взаємовідносин з органами влади, участі громадян в управлінні суспільством достатньо широко досліджені у працях Б. Андресюка, В. Андрущенка, О. Бандурки, Ю. Битяка, В. Герашука, І. Гриценка, С. Головатого, А. Грамчука, С. Ківалова, А. Колодія, В. Колпакова, О. Корнієвського, І. Кресіної, М. Михальченка, Я. Паська, С. Стеценка. Однак недержавним формуванням саме у сфері освітньої діяльності у правовій науці не приділено достатньої уваги. В юридичній літературі не розкрито організацію і діяльність деяких недержавних освітянських інституцій, їх ролі в житті українського суспільства. Зокрема, немає публікацій, що характеризували б повноваження та значення для вищої юридичної освіти і науки Ради юридичних вищих навчальних

закладів та наукових установ України, її роль у формуванні юрисдикційних органів.

Мета дослідження полягає у тому, аби показати місце і роль громадської організації “Рада юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ України” у вирішенні освітянських проблем та формуванні юрисдикційних органів держави, ознайомити юридичну спільноту з основними аспектами досвіду цієї організації, обґрунтувати його корисність та ефективність для українського суспільства, а також необхідність використання у реформуванні юридичної освіти.

Свобода і самоврядування юридичних закладів освіти є невід’ємною складовою громадянського суспільства, яке нині розбудовується українською державою. Запровадження інститутів громадянського суспільства – питання ненове. “Громадянське суспільство” є давнім й ustalеним поняттям, що традиційно сформувалося у Західній Європі, США та інших країнах на основі ідеї про державу як суб’єкта затвердження моральності (Платон, Аристотель, Г. В. Ф. Гегель), досягнення загальної безпеки (Т. Гоббс), охорони права приватної власності (Дж. Лок), досягнення суспільного блага (Г. Гроцій), затвердження загальної свободи (Ж.-Ж. Руссо, Ф. Лассаль)¹. Громадянське суспільство слугує підґрунтям демократичної і правової держави. Це сукупність соціальних витворів (груп, колективів), об’єднаних специфічними інтересами (економічними, культурними, освітянськими тощо), що реалізуються переважно поза сферою діяльності держави. Громадянське суспільство складається із таких інститутів, як сім’я, церква, незалежні від держави засоби масової інформації, підприємницькі структури, політичні партії, профспілки, громадські організації та ін. Це сфера як самовиявлення вільних громадян, так і добровільно сформованих асоціацій та організацій, “обмежених відповідними законами від безпосереднього втручання та довічної регламентації діяльності громадян і організацій з боку держави”².

Інституції громадського самоврядування в освітній сфері нині визначені в ст. 70 Закону України “Про освіту”, де закріплено:

Громадське самоврядування у сфері освіти – це право учасників освітнього процесу та громадських об’єднань, інших інститутів громадянського суспільства, установчими документами яких передбачена діяльність у сфері освіти та/або соціального захисту осіб з особливими освітніми потребами, вирішувати питання у сфері освіти як безпосередньо,

¹ Фелікс Рудич, ‘Політична система та інститути громадянського суспільства в Україні: теоретичний та прикладний контекст’ у Ф Рудич (ред), *Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку* (Парламентське видавництво 2006) 7-11.

² Тетяна Тарахонич, ‘Поняття, зміст і структура громадянського суспільства’ в О Зайчук, Н Оніщенко (ред), *Теорія держави і права: Академічний курс* (Юрінком Інтер 2006) 115-8.

так і через органи громадського самоврядування, брати участь в управлінні закладом освіти, місцевими і державними справами у сфері освіти з питань, що належать до їх компетенції³.

Органи громадського самоврядування створюються на різних рівнях освітньої діяльності (у закладі освіти, на місцевому та національному рівнях).

Однією з інституцій громадянського суспільства є громадські організації. Громадська організація відповідно до Закону України “Про громадські об’єднання” є різновидом громадського об’єднання, під яким розуміється добровільне об’єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Засновниками громадських організацій та її членами є фізичні особи⁴.

Нині освітня галузь перебуває у стадії реформування. Реформа юридичної освіти, науки і професії – в епіцентрі дискусії юридичної громадськості, і не тільки її. До Верховної Ради України внесено два законопроекти: “Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії” № 7147⁵ (далі – Законопроект № 7147) і “Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію” № 7147-1⁶ (далі – Законопроект № 7147-1). Разом із ними активно обговорюється урядовий проект Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії (далі – Проект Концепції)⁷. Законопроект № 7147 і Проект Концепції підпорядковують реформу магістральному поділу правничих професій на визнані і привілейовані (суддя, прокурор, адвокат, нотаріус) і невизнані, “уражені в правах” (юрисконсульт, учений-правник, працівник юридичної вищої освіти, слідчий, спеціаліст юридичного профілю державного органу, установи), підвищуючи статус і престижність перших за рахунок ускладнення й обтяження других. Законопроект № 7147 і Проект Концепції наголошують на невизнанні правником і незарахуванні правничого стажу фахівцям, чий службові функції полягають у дослід-

³ Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.

⁴ Про громадські об’єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 2572. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 1. Ст. 1.

⁵ Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії: проект Закону від 28 вересня 2017 р. № 7147. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613 (дата звернення: 05.01.2018).

⁶ Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію: проект Закону від 17 жовтня 2017 р. № 7147-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62728 (дата звернення: 05.01.2018).

⁷ Проект Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/konserciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika> (дата звернення: 05.01.2018).

женні, творенні, тлумаченні і застосуванні права, натомість визнаючи правниками і зараховуючи правничий стаж їх начальникам, чия діяльність може обмежуватися адміністративно-розпорядчими функціями і не включати дослідження, творення, тлумачення або застосування права. Водночас пропонується обмежити доступ випускників юридичних ВНЗ до привілейованих правничих професій численними перепонами, зокрема і корпоративного характеру (наприклад, видавати адвокатське свідоцтво тільки особам, які два роки пропрацювали стажистом адвоката)⁸.

Законопроект № 7147-1 є теж реформаторським, але побудований на повазі до усіх правничих професій, спеціальностей, спеціалізацій, на принципі вільного і рівного доступу випускників юридичних ВНЗ до правничих професій, незалежно від їх матеріального стану і соціального походження, родинних зв'язків із представниками тих чи інших юридичних професій. Стосовно ж питання самоврядності правничих шкіл, Проект Концепції обмежується скромним нарисом, де лише згадується Асоціація правничих шкіл – без розшифрування, для чого вона створюватиметься, як працюватиме, як забезпечуватиметься її незалежність, вільний обмін думками, фаховий склад й ефективна робота. Законопроект № 7147 не набагато конкретніший з цього приводу. Іменуючи форму нашого самоврядування “Рада деканів та ректорів правничих шкіл”, він мало чого додає у вимір функцій та інструментарію такої Ради. Тематичні положення альтернативного Законопроекту № 7147-1 сформульовано краще. Загалом же, маючи певний досвід у цій сфері, на нашу думку, ці та інші питання свободи і самоврядності правничих шкіл заслуговують на більшу увагу як у текстах згаданих вище документів, так і у дискусії з приводу реформи правничої освіти, науки і професії в нашій державі.

Споконвіку свобода була і залишається однією з найважливіших суспільних цінностей. Від ринкової економіки і вільної торгівлі до плюралістичної демократії і місцевого самоврядування, свобода залишається найефективнішим інструментом облаштування людського буття. Підприємництво, винахідництво, мистецтво і творчість потребують свободи. Так само потребують її науковий пошук і сучасна вища освіта.

Часті радикальні трансформації державного устрою і суспільного ладу в Україні наклали свій відбиток на сучасне право й правозастосування. Протягом десятиліть наші землі, а отже, і юристи – вчені і практики –

⁸ Звіт щодо проекту Закону про внесення змін до Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” та інших пов’язаних законодавчих актів України від 21 грудня 2017 р. (*Судебно-юридическая газета*, 15 Январь 2018) <<http://sud.ua/ru/news/publication/113605-proekt-zakona-ob-advokature-cto-zhdat-ot-reformy-dokument>> дата звернення 16 Січень 2018.

були затиснуті у межах різних державних утворень – Речі Посполитої, Австро-Угорської, Російської імперії, потім – Радянського Союзу – кожне з яких застосовувало в Україні своє право. Розбудова власне українського права на початку ХХ ст. була трагічно перервана.

У Декларації про державний суверенітет України ми пішли правильним шляхом, ґрунтуючись на загальновизнаних нормах і принципах міжнародного права, що згодом підтвердили, включивши до законодавства України чинні міжнародні договори і принципи верховенства права, приєднавшись до Ради Європи та її правозахисних конвенцій, Європейського суду з прав людини. Проте ця прогресивна і необхідна міжнародна нормативна база не може бути достатньо ефективною, якщо (скористаємося метафорою) вміщуватиметься у вакуум, де відсутня національна правосвідомість. Навпаки, її опорою в Україні мають бути цивілізовані національні правові традиції і культура, які характеризувалися б необхідним ступенем єдності, змістовним і термінологічним охопленням сучасних знань про право, здоровою динамікою розвитку. Саме це дає необхідну якість і дієвість масивові позитивного права – поточного законодавства держави. Тому утворення модерної Української Держави дало українським правникам унікальний шанс: об'єднати найкраще у правовій культурі і правових традиціях нашої землі у нову, суто українську правову науку, виробити національні, оригінальні підходи до викладання права. Ключ до цього – у міжрегіональному діалозі, вільному від забобонів, бюрократизму і властивих йому стереотипів.

Ми з колегами, вчені-правники з багаторічним стажем, маємо власний досвід утвердження свободи і налагодження такого діалогу у сфері юридичної вищої освіти й науки. У 2003 р. понад 100 учених та освітян-правників з усієї України зібралися на Всеукраїнському з'їзді представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ (далі – З'їзд) з приводу призначення членів Вищої ради юстиції та колективно дійшли згоди, аби вивести вільний діалог із питань вищої юридичної освіти й академічної правничої науки на новий, інституційний рівень. Рішенням З'їзду ми утворили Раду юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ України (далі – Рада), що об'єднала в своїх лавах близько тридцяти досвідчених правників, освітян і вчених з усіх провідних правничих шкіл України: Донецька, Івано-Франківська, Києва, Криму, Львова, Одеси, Харкова, Чернівців та ін. Причому було забезпечено представництво не лише знаних публічних інституцій, успадкованих від минулих державних формацій, а й правничих факультетів та інститутів молодих, приватних вищих навчальних закладів, що виникли і розвинулися у незалежній Україні. Мушу особливо наголосити на тому, що

створення Ради і вище управління Радою, відповідно до Закону України “Про Вищу раду юстиції” у чинній в ті роки редакції⁹, здійснювалося З’їздом, у складі делегатів, обраних від кожної з 24 областей України, міст Києва і Севастополя, Автономної Республіки Крим. Відтак Рада є одним із тих органів, що своїм створенням і діяльністю засвідчує та стверджує територіальну цілісність, єдність і неподільність території України в межах 24 серпня 1991 р. Завдання Ради полягало в утвердженні самоврядування у сфері юридичної вищої освіти і науки відповідно до стандартів Болонського процесу, Ради Європи, Європейського Союзу і ЮНЕСКО; обговоренні сучасних викликів, які постали перед юридичною освітою та наукою; збереженні й розбудові вітчизняних наукових шкіл у різних сферах права; збереженні спадщини й популяризації історії українського права і правознавства; розбудові сталого діалогу юридичної освіти і науки з практикою; висловленні незалежної фахової думки щодо освітніх стандартів та ініціатив профільного Міністерства освіти і науки України; виробленні рекомендацій і підготовці висновків для потреб законотворчості і правозастосування в Україні. Одночасно З’їзд доручив Раді скликання та організацію наступних з’їздів з питань призначення членів Вищої ради юстиції, які тогочасне законодавство, як самоврядне повноваження юридичних шкіл і наукових установ, захищало від участі органів державної виконавчої влади. Завданням Ради було забезпечувати правовий захист рішень З’їзду і наданих ними Раді повноважень, включно з судовим захистом. З’їзд висловив довіру, обравши мене секретарем Ради юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ України.

Перші три роки роботи Ради були дуже цікавими, сповненими цінних відкриттів про, нібито, достеменно відомі кожному з нас правові явища. Виявилось, що на сході і півдні України мало обізнані зі здобутками кодифікації цивільного права й адвокатури XVIII–XIX ст. на Галичині, а на заході з цікавістю дізнавалися про доробок судових процесів за участю присяжних другої половини XIX ст. на Харківщині й Одещині. І все це разом було новиною для деяких столичних правників, які вважали необхідним будувати українське право “з чистого аркуша”, з усіма похідними помилками, яких, виявляється, можна було уникнути, враховуючи знання з історії держави і права на нашій землі. Відповідно, було швидко запроваджено традицію проводити засідання Ради щоразу в новому місті України, від Одеси до Івано-Франківська, на базі нової правничої школи. Специфікою обміну досвідом і правовими матеріалами у межах роботи Ради був акцент на толерантності, взаємоповазі і повазі до різноманіт-

⁹ Про Вищу раду юстиції: Закон України від 15 січня 1998 р. № 22/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 25. Ст. 146.

ності тих чи інших аспектів наукової та освітньої діяльності правничих шкіл, уникнення нав'язування власної думки, ідентифікації і подолання стереотипів, пошуку спільності і точок дотику, пріоритеті вироблення потенційно сталих підходів до розв'язання проблем організації й методичного забезпечення наукової та освітньої діяльності у сфері права на загальнонаціональному рівні шляхом комбінування кращих регіональних практик, урахування особливостей історії держави і права на українських землях для рекомендацій та експертних висновків із правотворчості і правозастосування в Україні на сучасному етапі. Корисною формою зустрічі стали наукові конференції і семінари, як з питань організації юридичної освіти і науки в Україні, так і з широкого спектру класичних юридичних дисциплін, у столиці і різних куточках України. Дуже корисним виявилось долучення представників правничих шкіл ВНЗ приватної форми власності, яким вільне і довірче спілкування з представниками класичних юридичних шкіл допомагало швидше фахово зростати і розвивати власні колективи, освітні й наукові проекти. Ми виробили свій голос у питанні незалежної оцінки якості освітніх стандартів і документів щодо абітурієнтів, студентів правничих спеціальностей, викладачів права і наукових працівників у сфері права, звертали увагу органів влади на такі недоліки і можливості вдосконалення технічної документації, про які не інформувала формалізована вертикаль керівництва у сфері освіти, яка традиційно була головним джерелом зворотного зв'язку у тематичній реформі. У Раді забезпечувалися свобода як організації, так і дискусії, право кожного члена робити внесок до порядку денного, обговорення і формулювання рішень, виключно колегіальне їх прийняття, функція голови Ради у модерації обміну думками усіх членів замість скеровування дискусії, гнучкий підхід до часових меж обговорення. Свобода інтелектуального дискурсу давала нову якість колективної фахової позиції.

Цю свободу згодом довелося захищати у суді. Нам, делегатам перших всеукраїнських з'їздів правників-освітян і вчених, від початку було зрозуміло, що свобода дискусії й ефективність співпраці за неприбутковості нашої мети і мінімізації витрат потребували максимально дистанціюватися від бюрократичного формалізму, ризиків політичних та інших неправових впливів. Відповідно, З'їзд 2003 р. від початку доручив секретареві З'їзду зареєструвати Раду як приватну установу, враховуючи норму Цивільного кодексу України, що назавжди усувала засновника від участі в управлінні установою від дня її державної реєстрації, на чолі ж установи ставали Всеукраїнський з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Створена ним Рада юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ України була

представлена як діючий робочий орган З'їзду. Річ у тому, що ще під час обговорення рішення про утворення Ради на З'їзді 2003 р. йшлося про допоміжний, резервний характер державної реєстрації, на випадок необхідності захисту у судовій системі України рішень З'їзду у міжз'їздовий період. Адже тодішнє процесуальне законодавство і стала практика його застосування судами, зокрема адміністративної юрисдикції, давало можливість звертатися із позовом будь-якому колегіальному органу виключно за умови його державної реєстрації.

Тому відповідно до рішення З'їзду Рада почала роботу вже восени 2003 р. як робочий орган З'їзду, і три роки плідно працювала без державної реєстрації. Вчинити державну реєстрацію довелося лише наприкінці 2006 р., після того, як орган виконавчої влади, незважаючи на норми Конституції України, взявся скликати Всеукраїнський з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ з питань призначення членів Вищої ради юстиції. Слід зазначити, що Вища рада юстиції (нині – Вища рада правосуддя) є одним із ключових конституційних органів, відповідальним за кадрове формування судової влади в державі. А запроваджена Конституцією України з 1996 р. квота з правників-освітян і науковців у складі Вищої ради юстиції, особливо обраних їхніми колегами за професією, є не тільки засобом збагачення кваліфікації цього органу, а й зв'язку юридичної вищої науки й освіти з практикою. Головна ж проблема полягала ось у чому. Коли такий Всеукраїнський з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ з питань призначення членів Вищої ради юстиції або Вищої кваліфікаційної комісії суддів України ініціювала Рада – робочий орган самого З'їзду, повністю недержавна, громадська структура, без жодного владного повноваження щодо будь-якого українського ВНЗ чи наукового інституту – виключався будь-який сторонній вплив на склад, рішення З'їзду і призначених ним членів Вищої ради юстиції, саме так, як цього й вимагали Конституція України і закон. Коли ж той самий з'їзд у наказному порядку скликало Міністерство освіти і науки України, призначаючи його організаційний комітет, – де-факто заздалегідь обмежувалося і визначалося коло прохідних кандидатур майбутніх членів Вищої ради юстиції. Адже профільне Міністерство мало значні владні повноваження як щодо юридичних ВНЗ, так і щодо кожного з їх керівників і працівників індивідуально, й скромні повноваження зі скликання та організації Всеукраїнського з'їзду правників-освітян і науковців у руках Міністерства ставали справді владними повноваженнями, а виконавча влада отримувала, через посередництво визначених нею членів Вищої ради юстиції *(чій голоси часто ставали вирішальними при призна-*

чені і звільненні суддів, застосуванні до суддів найсуворішого з дозволених законом заходів дисциплінарної відповідальності, звільненні за порушення суддівської присяги), значний вплив на судову владу й повсякденне здійснення правосуддя у державі, серед іншого, в адміністративних справах, у більшості з яких саме органи виконавчої влади виступали відповідачем. Це не узгоджувалося із конституційним принципом поділу державної влади на три незалежні гілки: законодавчу, виконавчу і судову. Утворювалися ризики для об'єктивності й незалежності вирішення судами більшості адміністративних справ, кількість яких, починаючи від набрання чинності Кодексом адміністративного судочинства України, щороку зростала, а разом із нею – і сукупна важливість їх для забезпечення захисту в Україні не тільки конституційних прав і свобод громадян, а й охоронюваних законом інтересів юридичних осіб. Ідеться про елемент системи стримувань і противаг, закладених законодавцем в Основному Законі – Конституції України. Не лише Президентові України, Кабінету Міністрів України, Верховній Раді України чи органам прокуратури відводиться там відповідальна роль, а й сегментам громадянського суспільства, територіальним громадам, ініціативним групам, а в цьому випадку – вільному самоврядуванню юридичних ВНЗ та наукових установ. Відповідальність за захист цього елемента З'їзд поклав на Раду. Тож після державної реєстрації Рада домоглася визнання її права на позов, і виграла судовий процес у трьох інстанціях, підтвердивши повноваження Ради¹⁰ і незалежність З'їзду від виконавчої влади¹¹, а відтак сприяла незалежності судової гілки влади від виконавчої влади. Всеукраїнський з'їзд 2009 р. постановив відмовитися від форми приватної установи й зареєструвати Раду як громадську організацію. Такому рішенню сприяла певна дерегуляція громадських формувань на той час. У 2015 р. Верховна Рада Україна встановила новий порядок призначення членів Вищої ради юстиції, віддавши організацію З'їзду виконавчій владі в особі Міністерства освіти і науки України. Власне, участю у судових процесах із захисту рішень З'їзду у ролі позивача функціонування Ради як юридичної особи – “приватної установи” – й обмежилося: її банківський рахунок півроку проіснував порожнім. Сам статус “юридичної особи”, не кажучи вже про статус “приватної установи”, був Раді, за єдиним виключенням доступу до суду в ролі особи, яка бере участь у справі, непотрібний,

¹⁰ Лист Міністерства юстиції України народному депутату України Пилипенку В П від 25 червня 2009 р. № 412-0-2-09 з приводу ситуації, пов'язаної з призначенням 30 травня 2009 року III Всеукраїнським З'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ членів Вищої ради юстиції.

¹¹ Рішення Печерського районного суду міста Києва від 3 листопада 2006 р., судова справа № 2-А-622-1/06; Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 2 лютого 2007 р., судова справа № 22-3798 а/06; Ухвала Вищого адміністративного суду України від 23 жовтня 2008 р., судова справа № 3180511. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/3180511> (дата звернення: 05.01.2018).

і залишився незатребуваним. Адже і сама Рада, як і ми, її члени, працювали як робочий орган Всеукраїнського з'їзду представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ на громадських засадах.

Таким чином, виявлено недоліки проектів концепції і закону про юридичну (правничу) освіту і науку в Україні, обґрунтовано ефективність самоврядної форми колективної самоорганізації, обраного функціоналу й інструментарію Ради для утвердження свободи освітянських підходів і наукового пошуку в Україні, зміцнення їх зв'язку з юридичною практикою; необхідність встановлення правових гарантій незалежності З'їзду як необхідного елемента конституційної системи стримувань і противаг. Вони заслуговують на урахування в майбутніх концепції та законі про юридичну (правничу) освіту і науку в Україні.

Висновки. Під час напрацювання профільного закону про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію доцільно взяти за основу Законопроект № 7147-1 як більш системний і досконалий, врахувавши кращі елементи Законопроекту № 7147, а саме типи загальних компетентностей, набуття яких має гарантувати Стандарт юридичної (правничої) освіти; визначення обов'язкового мінімуму кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи для отримання кожного освітнього ступеня, обов'язковість таких навчальних дисциплін, як правнична клініка, правнича дослідницька лабораторія та імітація судового процесу, запровадження укладення ВНЗ договорів із самоврядними об'єднаннями представників правничих професій, впровадити механізм первинного і періодичного оцінювання правничих шкіл тощо.

У майбутньому законі «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» й урядовій Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії доцільно врахувати доробок Ради юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ України, а саме:

- залучати до складу Ради деканів та ректорів правничих шкіл, що мають ліцензований обсяг на підготовку бакалаврів (а не тільки магістрів) права, а також керівників правничих наукових установ;
- визначити Раду деканів, ректорів правничих шкіл та керівників правничих наукових установ постійно діючим робочим органом Всеукраїнського з'їзду представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ;
- визначити принципами роботи Ради колегіальність, толерантність, свободу висловлювань і дискусії;
- передбачити територіальну ротацію місць проведення засідань Ради;

– відмовитися від заборони використання правничих шкіл приватної форми власності у підготовці майбутніх правників, що не відповідає ані реаліям незворотності переходу від планової до ринкової економіки, ані трендові приватизації, що неодмінно незабаром зачепить вищу освіту і науку в Україні;

– розширити перелік функцій Ради деканів, ректорів правничих шкіл та керівників правничих наукових установ, додавши функції обміну досвідом й узагальнення досвіду, формулювання і поширення кращих практик викладання правничих дисциплін і наукових досліджень у сфері права, опрацювання адаптації міжнародних стандартів і документів для впровадження в юридичній освіті й науці України з урахуванням вітчизняних правових традицій і культури, вивчення і збереження правової спадщини України, сприяння розвитку вітчизняних наукових шкіл за галузями права, затвердження рекомендацій для центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки щодо усього спектру питань юридичної (правничої) освіти та науки, а не тільки розподілу їх фінансування, здійснення інших функцій, покладених на Раду Всеукраїнським з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ;

– визначити, що центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки скликає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ у разі, якщо Рада деканів, ректорів правничих шкіл та керівників правничих наукових установ не здійснила цього відповідно до закону, а не навпаки.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pro Vyshhu radu justyciji [On the High Council of Justice]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 15 sichnis 1998 r. № 22/98-VR, *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*, 1998, no. 25, Article 146 (in Ukrainian).
2. Pro ghromadsjki objednannja [On the Non-Governmental Organizations]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 22 bereznia 2012 r. № 2572, *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*, 2012, no. 1, Article 1 (in Ukrainian).
3. Pro osvitu [On Education]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII, *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*, 2017, no. 38–39, Article 380 (in Ukrainian).
4. Proekt Koncepicii vdoskonalennja pravnychoji (jurydychnoji) osvity dlja fakhovoji pidgotovky pravnyka vidpovidno do jevropejsjkykh standartiv vyshhoji osvity ta pravnychoji profesiji [Draft Concept of Advancement of Legal Education for Professional Training of Law Practitioner in Accordance with European Standards on Higher Education and Legal Profession]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/konceptiya-vdoskonalennya-pravnychoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnyka> (accessed: 05.01.2018) (in Ukrainian).

5. Pro jurydychnu (pravnychu) osvitu i zaghalnyj dostup do pravnychoji profesiji [On Legal Education and Public Access to Legal Profession]: proekt Zakonu Ukrainy [Draft Law of Ukraine] vid 28 veresnia 2017 r. № 7147. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613 (accessed: 05.01.2018) (in Ukrainian).
6. Pro jurydychnu osvitu ta jurydychnu (pravnychu) profesiju [On Legal Education and Legal Profession]: proekt Zakonu Ukrainy [Draft Law of Ukraine] vid 17 zhovtnya 2017 r. № 7147-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62728 (accessed: 05.01.2018) (in Ukrainian).

Cases

7. Rishennja Pecherskogo rajonnogo sudu mista Kyjeva [Judgment by Pechersk District Court of the City of Kyiv] vid 3 lystopada 2006 r., sudova sprava № 2-A-622-1/06 (in Ukrainian).
8. Ukhvala Apeljacijnogo sudu mista Kyjeva [Judgment by Court of Appeals of the City of Kyiv] vid 2 liutoho 2007 r., sudova sprava № 22-3798 a/06 (in Ukrainian).
9. Ukhvala Vyshhogho administratyvnogo sudu Ukrainy [Judgment by High Administrative Court of Ukraine] vid 23 zhovtnya 2008 r., sudova sprava № 3180511. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/3180511> (accessed: 05.01.2018) (in Ukrainian).

Bibliography

Edited books

10. Rudych F, 'Politychna systema ta instituty ghromadjanskogo suspiljstva v Ukraini: teoretychnyj ta prykladnyj kontekst' ['Political System and Institutions of Civil Society in Ukraine: Theoretical and Applied Elements'] in Rudych F (ed), *Ghromadjanske suspiljstvo v suchasnij Ukraini: specyfika stanovlennja, tendenciji rozvytku* [Civil Society in Modern Ukraine: Specifics of Establishment, Trends in Development] (Parlamentske vydavnytvo 2006) (in Ukrainian).
11. Tarakhonych T, 'Ponjattja, zmist i struktura ghromadjanskogo suspiljstva' ['Concept, Essence and Structure of Civil Society'] in Zajchuk O, Onishhenko N (eds), *Teorija derzhavy i prava: Akademichnyj kurs* [Theory of State and Law: a Treatise] (Jurinkom Inter 2006) (in Ukrainian).

Websites

12. 'Zvit shhodo proektu Zakonu pro vnesennja zmin do Zakonu Ukrainy "Pro advokaturu ta advokatsjku dijalnistj" ta inshykh povjazanykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy' ['Report on the Draft Law on Amendment of the Law of Ukraine "On the Bar and Practice of Law" and Other Relevant Legislative Acts of Ukraine'] vid 21 grudnia 2017 r. <<http://sud.ua/ru/news/publication/113605-proekt-zakona-ob-advokature-cho-zhdat-ot-reformy-dokument>> accessed 16 January 2018 (in Ukrainian).

Personal communications

13. Lyst Ministerstva justycji Ukrainy narodnomu deputatu Ukrainy Pylypenky V P z pryvodu situaciji, povjazanoji z pryznachennjam 30 travnja 2009 roku III Vse-ukrajinskym Zjizdom predstavnykiv jurydychnykh vyshhykh navchalnykh zakladiv ta naukovykh ustanov chleniv Vyshhoji rady justycji [Letter from the Ministry of Justice of Ukraine to Member of Parliament of Ukraine Volodymyr Pylypenko with Regard to the Situation with Convening III Pan-Ukrainian Assembly of Representatives of Law Schools and Legal Research Institutions on 30 May 2009] vid 25 chervnia 2009 r. № 412-0-2-09 (in Ukrainian).

Ivan Golosnichenko

ON THE ISSUE OF FREEDOM AND SELF-GOVERNMENT
IN THE LEGAL EDUCATION AND SCIENCE BRANCH IN UKRAINE

ABSTRACT. Freedom and self-government of legal education institutions is an integral part of civil society being now under development in the Ukrainian state. As of today, the current reform of legal higher education, scientific activities and the legal profession apparently does not build upon the extensive national experience of self-organization and self-government accumulated by educators and legal scholars over years 2000–2010. This results in certain drawbacks of conceptual planning and draft legislation from the perspective of legal (law) education and science in Ukraine.

The purpose of this article is to demonstrate to the legal community the main aspects of the experience accumulated by the Council of Higher Legal Education Establishments and Scientific Institutions of Ukraine, and their interaction with the All-Ukrainian Congress of representatives of higher legal education establishments and scientific institutions and the executive and judicial authorities. The article also aims at justifying the benefits and expediency of the said Council's experience if it is taken into account for ensuring the efficiency of the legal (law) education and science reform in Ukraine.

The main results of the study are recommendations to be used in the course of the reform of legal higher education and scientific activities in Ukraine: for improvement of the draft law on the legal (law) education and public access to the legal profession, and the draft concept of improvement of legal (law) education for the purpose of training of legal professionals in compliance with the European standards of higher education and the legal profession.

For the purpose of the reform it is recommended to take as the basis the draft Law No. 7147-1, with due regard for the draft law No. 7147 on ensuring, through the Standard of legal (law) education, of relevant general competences and establishing of a mandatory minimum according to the European Credit Transfer and Accumulation System of educational degrees, and also the mandatory nature of courses of the legal clinic, the legal research laboratory and judicial process simulation, and the mechanism of initial and periodic assessment of legal schools etc.

The future law and the governmental concept should stipulate that the Council should also include, as its members, the deans and rectors of law schools with the licensed capacity for training of bachelors of law and heads of legal academic institutions; and the Council should be appointed the permanent working body of the All-Ukrainian Congress; the principles of the Council's operation should be outlined; territorial rotation of places for the Council's meetings should be provided for; private law schools should be allowed to train lawyers; the Council should be granted the additional functions of exchanging and generalizing of experience, studying and popularizing the best practices, adapting international standards and documents, exploring and maintaining the legal heritage of Ukraine, facilitating the development of national scientific schools, approving the recommendations to the Ministry of Education and Science of Ukraine with regard to the entire spectrum of legal education and science, and not just their funding, as well as other functions specified by the Congress; it should also be stipulated that the Ministry of Education and Science of Ukraine shall convene the All-Ukrainian Congress if the Council fails to do so according to law, and not the other way around.

KEYWORDS: legal education; University autonomy; legal reform; distribution of powers; exclusive powers; self-government; checks and balances system; the Council of Higher Legal Education Establishments and Scientific Institutions of Ukraine.